

Commissie tot Redactie van Archief en Werken

prof. dr. W.W. Mijnhardt (voorzitter en hoofdredacteur)
dr. F.F.X. Smulders (secretaris)
dr. J.P. Bekker
dr. J.C. Dekker
drs. M. Gossije
drs. C.E. Heyning
drs. I.J. van Loo
drs. A.C. Meijer
drs. E.L. Wiers-Menschaar

Redactieadres

dr. F.F.X. Smulders
President Kennedylaan 69
4334 EH Middelburg
(0118) 63 52 24
ffxsmulders@zeelandnet.nl

ISSN 0166-459X

Archief

Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

2004

S. Groenveld

'Een doore geopent'. Noord-Nederlandse tijdgenoten over de positie en de verovering van Sluis, 1604

5

R. Vermeir

De grens verlegd. Het Zuiden zonder Sluis tijdens de Tachtigjarige Oorlog, 1604-1648

49

I.J. van Loo

'Tot uysterste ruïne ende verderf van de Coninck van Hispanien'. Een ambitieus aanvalsplan tot aantasting van de Spaanse hegemonie in West-Indië van Jan de Moor (circa 1577-1644), burgemeester van Vlissingen en bewindhebber van de West-Indische Compagnie (circa 1630)

61

A.R. Little

'In thee Staits servis'. British personnel in the Dutch navy, c 1650-1720: a preliminary study

119

Jaarverslagen 2003

153

- RSG 1610-1612*, 16 (18 januari 1610); 20 (22 januari 1610); 118 (14 en 26 mei, 5 juli); 496 (19 oktober 1611, 11 april 1612); 620 (10 april 1612).
- 131 ZA, SZ, inv. nr. 485, 2 januari, 1, 16, 17, 19 maart, 25 oktober, 6 november 1618. Inv. nr. 924, 9 februari, 12 maart 1618. Inv. nr. 1634, 21 november, 9 en 19 december 1617, 27 februari 1618, 2 maart. CDH, inv. nr. 99. NA, SG, Resolutiën van de provinciën, inv. nr. 93, 70, 84, 89, 97, 106-109, 115-116, 116-118. Smit (ed.), *RSG 1617-1618*, nrs. 93a, 1678, 1983, 2126, 2242, 2280, 2369, 3942. Een soortgelijk probleem, wederom met Zeeuwse tegenstand op militaire gronden, speelde in precies deze zelfde dagen in de omgeving van Lillo, waar de prelaat van St. Michiels te Antwerpen een bedijking op Zuid-Nederlands, Brabants grondgebied plande, die vlakbij het Staatse fort bij de Schelde zou uitkomen en alweer gevaarlijk voor de Staatse positie en schadelijk voor de vaart over de rivier werd geacht: NA, Resolutiën van de Provinciën, inv. nr. 93, 48, 59, 68, 69, 83, 102, 103-104, 104-105, 114. ZA, SZ, inv. nr. 485, 9, 18, 29 januari 1618, 4 en 12 april. Inv. nr. 924, 15 februari. Inv. nr. 1634, 9 en 19 januari. Wintein, 'Land van Groede'. Van Cruyningen, 'Wederopbouw'.
- 132 De Brock, *Sluis*, 205.
- 133 NA, SG, inv. nr. 11103, Brievenboek Frankrijk, 440ro-vo en 451vo-452ro.
- 134 Den Tex, *Oldenbarnevelt II*, 499, 515-516, 662. Van Eysinga, *Wording*, 65, 71-72. Kingsford en Shaw (ed.), *De l'Isle Mss III*, 301-304 (10/20, 21, 12/22, 20/30 augustus 1606).
- 135 Van Eysinga, *Wording*, 65.
- 136 Kingsford en Shaw (ed.), *De l'Isle Mss III*, 108-109: sir William Williams aan Browne (17/27 mei 1604).
- 137 NA, SG, inv. nr. 4908, 3 juni 1604.
- 138 Rijperman (ed.), *RSG 1604-1606*, 68 (11 september 1604). De brief ook in ZA, SZ, inv. nr. 2068, 1 september 1604.
- 139 Den Tex, *Oldenbarnevelt II*, 499, 662. Groenveld, 'Natie', 77-78.
- 140 NA, SG, inv. nr. 4908, 6 juni 1604: Aerssen aan de provincies. Over de buffer: Groenveld en Leeuwenberg, *Bruid*.
- 141 Rijperman (ed.), *RSG 1602-1603*, 70-71 (17 september 1602); 73-75 (2, 5, en 8 oktober); 77 (16 oktober).
- 142 NA, SG, inv. nr. 4908, 11 juli 1604.
- 143 ZA, SZ, inv. nr. 910, 28 mei 1604. Rijperman (ed.), *RSG 1604-1606*, 43-45, 24 en 28 juni 1604.
- 144 ZA, SZ, inv. nr. 2068, 116ro-122vo (16 oktober 1604). Rijperman (ed.), *RSG 1604-1606*, 188-193, aldaar 188-190 (19 oktober 1604). Het beeld van de uitgetrokken doorn: Thomas (ed.), *Val*, 9, 163-164.
- 145 *Warachtich verhael*. Kn. nr. 2068. Van Meteren, *Historie*, 502. Orlers en Van Haestens, *Nassauschen Lauren-Crans*, 297. Vgl. ook Baudart, *Afbeeldinghe*, 784. Bernet Kempers, *Vlerius*, 109.

De grens verlegd. Het Zuiden zonder Sluis tijdens de Tachtigjarige Oorlog, 1604-1648

René Vermeir

Afbeelding 1. Kaart van de zeventien provinciën. ZA, KZGW, Zel. III. I-10.

De lotgevallen van Sluis in het begin van de zeventiende eeuw waren nauw verbonden met deze van heel kust-Vlaanderen en in het bijzonder van Oostende. Die havenstad was rond 1600 stevig in Staatse handen. Ze diende niet alleen als uitvalsbasis voor strooptochten op het omliggende platteland, tot aan de poorten van Gent toe, wat de Republiek aardig wat inkomsten opleverde, maar ze vormde bovendien een belangrijke schakel in offensieve acties in Vlaanderen. Vooral Oostende maakte, als een luis in de Spaanse pels, dat de oorlogshandelingen zich voor het grootste deel bleven afspelen in het Zuiden en dat het grondgebied van de Republiek zelf minder de oorlogslast te dragen kreeg. Afgezien van de vraag of Maurits en later Frederik Hendrik al dan niet geïnteresseerd waren in een verdere verovering van Vlaams grondgebied – dat is dan de interne Staatse keuken – is het onmiskenbaar zo dat het bezit van Oostende voor de Republiek meer voordelen inhield dan nadelen.

Winst en verlies

Prins Maurits' *Tocht in Vlaanderen* van 1600 en de Slag bij Nieuwpoort noopten de regering in Brussel, opgejaagd door de Zuid-Nederlandse Staten-Generaal, tot actie. Zolang het Oostendse Geuzennest niet was uitgerookt, kon de veiligheid van de aartshertogelijke onderdanen immers niet worden gegarandeerd. De Geestelijkheid en de Vier Leden van Vlaanderen wilden hiervoor ook veel geld op tafel leggen en maakten geen enkel probleem van het betalen van hoge bedden.¹ Meteen na het vertrek van het Staatse leger in juli 1600 liet aartshertog Albert daarom Oostende omsingelen en belegeren. Voor de aartshertogen zou Oostende een belangrijke symbolische aangelegenheid worden, die pas meer dan drie jaar later haar beslag zou krijgen.

In een poging Oostende te ontzetten, landde Maurits eind april 1604 op de oostkust van het huidige Zeeuws-Vlaanderen. Hij veroverde Cadzand, Aardenburg en IJzendijke gemakkelijk, maar tot bij Oostende kwam hij niet. Daarom richtte hij zijn pijlen op Sluis. Deze stad was echter op een belegering voorbereid. Professor Van Deursen zegt hierover in zijn biografie van Maurits van Nassau dat deze de stad zo sterk achtte, dat ze volgens hem 'niet met geweld gewonnen kon worden' en dat het 'de enige maal is geweest dat Maurits noch met het kanon noch met de schop een vesting tot de overgave dwong'. Maurits zou Sluis hebben uitgehongerd.² Andere auteurs zijn echter van mening dat de prins van Oranje de Zwinstad op de knieën kreeg middels een beleg geheel volgens de regels van de kunst.³ Ook bronnen aan Spaanse zijde doen vermoeden dat het niet zozeer de honger is geweest die de belegerden tot de overgave had gedwongen, maar dat de bevelvoerende officier in Sluis de strijd eerder uit lijfsbehoud voortijdig had gestaakt, nadat hij had vastgesteld dat verschillende pogingen tot ontzet waren mislukt.⁴ Op aandringen van de bisschop en de magistraat van Brugge⁵ had het Spaanse leger – hoewel tegen de mening van de markies van Spínola in, want die

wou blijvend prioriteit geven aan het beleg van Oostende⁶ – inderdaad meerdere keren gepoogd de stad te bevrijden, maar tevergeefs. Sluis gaf zich over op 20 augustus 1604 en kwam aldus in Staatse handen. Maurits kon anderzijds niet verhinderen dat Oostende overging naar Spanje. Het Staatse garnizoen tekende er de overgave op 20 september 1604.

Oostende werd Spaans, Sluis werd Staats. Voor de fel belaagde aartshertogen was de val van Oostende een overwinning van grote betekenis. Niet alleen hadden ze daarmee op de valreep hun geloofwaardigheid weten te redden – zowel naar hun Zuid-Nederlandse onderdanen toe als naar de Spaanse beleidsmakers, die zich al een tijdlang vragen stelden bij de geschiktheid van Albert als staatshoofd en legerleider – maar het Brugse Vrije was voortaan een stuk minder onveilig, en bovendien beschikte het Zuiden nu over een bijkomende zeehaven.⁷ Met Oostende goed en wel in handen, leek aan de voorwaarden te zijn voldaan om met het Noorden te gaan onderhandelen.⁸ De val van Oostende mag daarom, samen met de internationaal-politieke ontwikkelingen die hebben geleid tot de Vrede van Londen, worden gezien als een belangrijke stap op weg naar het Twaalfjarig Bestand, maar meteen ook als een onomkeerbare stap in de richting van de definitieve scheiding tussen Noord en Zuid.

Veel minder aangenaam voor Spanje was het verlies van het noordelijke hoekje van kust-Vlaanderen gevormd door Aardenburg, IJzendijke, Cadzand en Sluis. In de Republiek werd dit wapenfeit op gejuich onthaald en gezien als een waardige compensatie voor Oostende. In Van Meteren lezen we immers dat 'aangezien de Verenigde Provinciën Sluis nu in handen hebben, zij hierdoor de oorlog in Vlaanderen kunnen brengen, wat maakt dat het verlies van Oostende eigenlijk niet zo erg is'. De in het Vlaamse Deinze geboren Staatse publicist Willem Baudart ging nog een stapje verder en schreef dat 'het verlies van Oostende met deze victorie dubbel en dik gecompenseerd is, want Sluis is zelfs beter geschikt om Vlaanderen in contributie te houden dan Oostende'.⁹ Of de winst opwoog tegen het verlies laat ik in het midden, maar wel is zeker dat met name Zeeland nu een veilige bufferzone voor zich kreeg, wat dit geweest minder kwetsbaar maakte voor eventuele Spaanse invallen.

Om er een idee van te krijgen wat de Staatse verovering van Sluis in het Zuiden teweegbracht, kunnen we onder meer ons oor te luisteren leggen bij Ottavio Mirto Frangipani, de eerste pauselijke nuntius in de Zuidelijke Nederlanden en *ex officio* geïnteresseerd in alles. In zijn briefwisseling met Rome komt de kwestie meermaals ter sprake. Zo schreef hij enkele dagen na de capitulatie van Sluis aan de kardinaalstaatssecretaris Aldobrandini dat het verlies van Sluis een domper zette op de verwachte capitulatie van Oostende. De Staten van Vlaanderen waren daarop onmiddellijk en *motu proprio* te Brugge in conclaaf gegaan om zich te beraden over de crisis en ze spaarden tijdens dit overleg hun kritiek aan het adres van Albert en de Spaanse officieren niet. De nederlaag werd gezien als een voorbode van nog meer onheil. De nuntius, evenzeer bevreesd voor bijkomende Staatse successen, vroeg de paus zelfs om tussenbeide te komen bij Albert en Isabella, en hun te vragen 'niet langer naar slechte raad te luisteren [bedoeld werd de mening van de als incompetent beschouwde Spaanse officieren] maar meer oor te hebben voor wat de Vlamingen zelf zegden'.¹⁰ De Vlaamse kritiek vond zelfs weerklink in Spanje, aangezien koning Filips III korte tijd later het bevel gaf een onderzoek in te stel-

len naar de verantwoordelijken voor het verlies van Sluis, en het opperbevel over het *Ejército de Flandes* toevertrouwde aan Spínola.¹¹

Aansluitend op de vijandelijkheden van 1604 probeerden beide partijen hun stellingen te versterken. Reeds in 1604 begonnen de Staatsen met de aanleg van het vestingwerk *Retranchement Cadsandria* – wat hun de controle zou verschaffen over het Zwin – en de Brusselse regering deed alles wat ze kon om met een fortengordel rond Sluis het gevaar te bezweren. Want inderdaad, net zoals de Leden van Vlaanderen aan het einde van de zestiende eeuw de centrale regering met aandrang verzochten om een reeks forten rond Oostende op te trekken, zodat de stad kon worden geïsoleerd en het Vlaamse binnenland gevrijwaard van Staatse plundertochten, zo eiste Vlaanderen nu met betrekking tot Sluis hetzelfde.¹² De centrale regering deed wat haar gevraagd werd, de Staten van Vlaanderen betaalden de rekening.¹³ Nochtans bleven de vrijbuiters vanuit hun nieuwe uitvalsbasis Sluis in Vlaanderen evenveel paniek zaaien als voorheen. In 1605 betaalden dorpen uit het Brugse Vrije en de kasselrijen Oudburg, Kortrijk en zelfs Ieper contributies aan de vijand.¹⁴ Geruchten over eventuele acties die de Brusselse regering zou ondernemen om Sluis te heroveren, waren dan ook niet van de lucht.¹⁵ In juni 1606 kwam het inderdaad tot een ernstige poging in die zin, evenwel zonder succes.¹⁶ Eerst in 1609, met het afsluiten van het Twaalfjarig Bestand, namen de Staatse invallen en de verplichte contributies een eind.

Het Bestand bracht een tijdlang rust. Toch maakte Brussel in mei 1618 reeds plannen voor de constructie van een nieuw fort in de nabijheid van Sluis. Het is duidelijk dat de regering in Brussel, met in het achterhoofd het eventuele definitief aflopen van de wapenstilstand, niets aan het toeval wilde overlaten.¹⁷ Een klein jaar voor het verstrijken van het Bestand vroeg zij aan de Staten van Vlaanderen een buitengewone bede voor het bekostigen van de fortificaties rond Damme en Hulst.¹⁸

Medio 1621 werd laaide de strijd opnieuw op, en wel in en in de buurt van het door de Staten-Generaal bezette deel van Vlaanderen. Om een halt toe te roepen aan de Staatse brandschattingen werd in september 1621 de aanval ingezet met het oog op de herovering van Sluis en Cadzand. De Spaanse opmars kwam een heel eind, maar werd bij de schansen rondom Oostburg afgeslagen. De opeenvolgende aanvallen die het *Ejército de Flandes* in het najaar van 1621 tegen Cadzand en Sluis ondernam, bleven aldus zonder resultaat.¹⁹ Grote delen van het omliggende land werden vervolgens onder water gezet. Een bron zegt dat dit het werk was van de Staatsen, die daarmee een herhaling van een dergelijke verrassingsaanval wilden vermijden.²⁰ Andere bronnen stellen echter dat dit een initiatief was van het Spaanse leger onder leiding van Íñigo de Borja, die om Vlaanderen te beschermen tegen uitvallen vanuit Sluis niet alleen de omliggende forten verder deed versterken, maar ook delen van het platteland rondom de stad liet inunderen.²¹

Factor in de oorlog

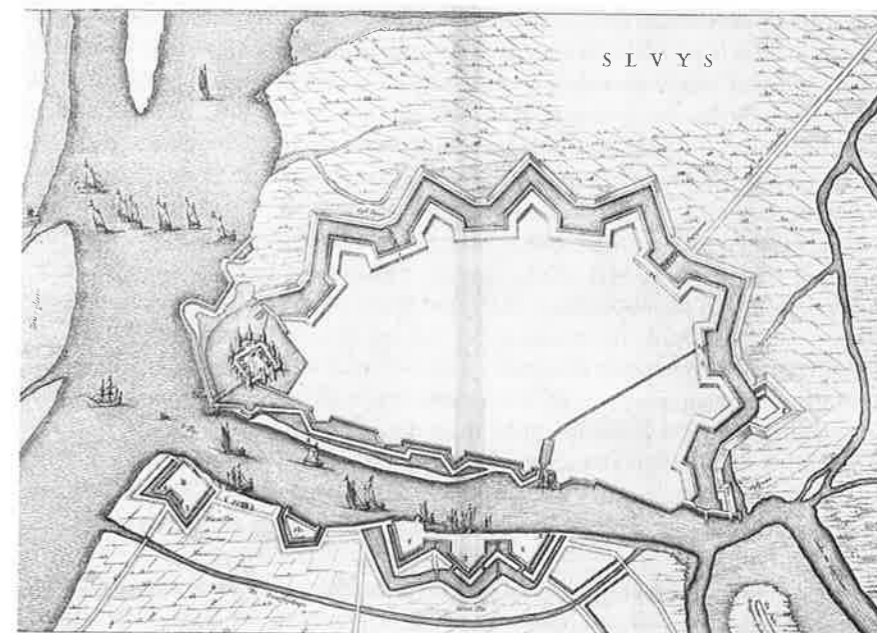
Wat is nu, wat deze laatste fase van de Tachtigjarige Oorlog (1621-1648) betreft, de rol en de betekenis van Sluis en omgeving? Hoe schatte men binnen respectievelijk het Staatse kamp, de standenvetegenwoordiging van het graafschap

Vlaanderen en de Spaanse regeringskringen het belang van deze regio in?

Het is evident dat de Republiek, om militaire maar ook economische redenen, dit stukje Vlaanderen niet meer wilde kwijtraken. Het stelde Den Haag enerzijds in staat contributies te eisen van de inwoners van kust-Vlaanderen. Begin mei 1621 stemden die er bijvoorbeeld mee in aan het Staatse leger 25.000 gulden te betalen.²² Anderzijds kan het grote strategische belang van Sluis en omgeving moeilijk worden ontkend. De Republiek versterkte met Sluis haar greep op de Westerschelde en bezat daarmee tevens een goede militaire uitvalsbasis.²³ Een treffende illustratie hiervan wordt geleverd door de grootscheepse aanval die het Staatse leger eind mei - begin juni 1631 uitvoerde op Brugge. Sluis en Aardenburg dienden toen als logistiek knooppunt voor de troepen geleid door Frederik Hendrik in hoogsteigen persoon. Deze aanval joeg een golf van paniek door Brugge en het Brugse Vrije, en slechts op het nippertje wist het toesnellende Spaanse leger de inname van de stad te voorkomen.²⁴ De dreiging van een Staatse aanval vanuit Cadzand of omstreken bleef overigens voortdurend bestaan, zoals blijkt uit de onrust in Gent en Brugge in de zomer van 1633. Gezien de hardnekkige geruchten over een nakende invasie van Vlaanderen maanden de Geestelijkheid en de Vier Leden van Vlaanderen landvoogdes Isabella toen al het mogelijke te doen 'eer dat den slag op den hals valt'.²⁵ In september van dat jaar verscheen het Staatse leger inderdaad opnieuw in de buurt van Sluis, maar het kwam er slechts tot enkele schermutselingen; graaf Willem van Nassau wist toen evenwel Philippine in te nemen. De permanente dreiging werd daardoor nog groter, zoals bleek in mei 1640, toen de prins van Oranje het startschot tot de veldtocht gaf door zijn leger nabij Philippine te laten ontschepen. Vanuit de aldaar inmiddels opgetrokken vesting werd een nieuwe tocht in Vlaanderen ondernomen. Het doel van de prins was andermaal de belegering van Brugge, en daartoe wou hij in een omsingelende beweging het kanaal Gent-Brugge oversteken. Dat lukte niet, waarna Frederik Hendrik eind juni besliste opnieuw een poging te wagen om Hulst in te nemen. De verdedigingsgordel rond de polderstad hield toen stand. In 1645 zou dat niet meer het geval zijn.²⁶

Dat de Republiek in 1604 naar Sluis gekomen was om er te blijven, blijkt zeer duidelijk uit het feit dat, na de initiële werken in 1604-1606, de stad vanaf 1620 verder in staat van verdediging werd gebracht. De stadswallen werden verbeterd, het Retranchement werd uitgebouwd met aan de noordzijde het Oranjefort en aan de zuidzijde het Nassaufort, en ook rond Sluis werd een verdedigingslinie opgetrokken. Tot de Vrede van Munster bleef het bezit van dit bolwerk een onmiskenbare strategische troef.

De inwoners van het graafschap Vlaanderen beschouwden het Staatse bezit van Sluis en omgeving als een pistool gericht op het hart van Vlaanderen, en niet helemaal ten onrechte. De Staatse contributies en militaire acties in het graafschap verklaren dan ook in zeer grote mate de bereidheid van de Vlamingen om de oorlog tegen het Noorden te ondersteunen. Dit samen met de ideologische component – en de invloed van de Contrareformatie kan hierin bezwaarlijk onderschat worden – maakte dat de oorlog van Filips IV tegen de Republiek ook de oorlog was van de Zuid-Nederlandse elites tegen het Noorden.²⁷ De politieke en economische bovenlaag van het Zuiden onderschreef volmondig het oorlogsproject van Filips IV, en als het al tot onenigheid kwam, dan had dat alles te maken met het feit dat

Afbeelding 2. Plattegrond van de vesting Sluis. ZA, KZGW, Zel. III. I-737.

het Zuiden vond dat Spanje niet genoeg zijn best deed. De val van 's-Hertogenbosch in 1629 gaf aanleiding tot een dergelijke crisis. De top van de Zuid-Nederlandse clerus en adel verweet het opperbevel van het *Ejército de Flandes* toen incompetentie en liet niet na de vergelijking te maken met de situatie aan het begin van de zeventiende eeuw. Want toen, en het is een betekenisvol citaat, 'verloren we door toedoen van onkundige Spaanse militairen het gevecht bij Nieuwpoort en later Sluis en Cadzand, een oneindig groot verlies waarvan we tot op de dag van vandaag de gevolgen dragen, want daardoor moeten we nu contributies betalen en worden we voortdurend belaagd, zodanig zelfs dat Brugge wel een belegerde stad lijkt en tot voorbij Gent niemand veilig is'.²⁸ Een kwarteeuw na datum was het verlies van Sluis en Cadzand inderdaad nog niet vergeten. De herovering van Sluis en Cadzand, of minstens het neutraliseren van het gevaar dat uit die hoek dreigde, was derhalve een grote prioriteit van de Vlaamse standenvertegenwoordiging, en ze liet niet na dat voortdurend duidelijk te maken aan de regering. Tegelijk toonden de Geestelijkheid en de Vier Leden van Vlaanderen zich bereid om hiertoe het nodige geld beschikbaar te stellen. In september 1621 wist de pauselijke nuntius in Brussel bijvoorbeeld te melden dat de Staten van Vlaanderen sterk aandrongen op de herovering van Sluis en dat ze hiervoor een buitengewone bede van 400.000 gulden op tafel wilden leggen.²⁹ Uiteindelijk brachten ze voor dit doel zelfs een buitengewone bede op van niet minder dan 1.000.000 gulden – vooral het Brugse Vrije toonde zich bereid om diep in de geldbuidel te tasten.³⁰ Om de martiale ijver wat te bevorderen, beslisten de Vlaamse Staten begin 1624 bovendien een premie van 50 gulden toe te kennen 'aen den

gonne doodt slaet eenen van de vijanden'.³¹ Ook de reeds vermelde aanwezigheid van het Staatse leger in de buurt van Sluis in de zomer van 1633 was voldoende om de Vlaamse standenvetegenwoordiging aan te zetten tot het toekennen van alweer ruime bedes aan de centrale overheid.³²

Tot een herovering van Sluis is het nooit gekomen, en het is nog maar de vraag of daar na 1621 wel een ernstige poging toe werd ondernomen. In november 1626 probeerde het *Ejército de Flandes* het Staatse fort *Vrede*, tegenover Sluis, in te nemen, maar zonder resultaat.³³ Van verdere Spaanse offensieven in de regio kan men niet echt spreken. Wel werd gepoogd Sluis als het ware in quarantaine te plaatsen, door een fortengordel rond de stad op te trekken. In 1634 werd op aandringen van graaf Fontaine, bevelvoerder van het Spaanse leger in het graafschap Vlaanderen, de zogenaamde *Linie van Fontaine* verder uitgebouwd. De linie moest de voortdurende uitvallen van de Sluizenaars verhinderen. De volgende jaren werd de verdedigingsgordel versterkt, onder meer door Fontaines collega Cantelmo, die er de *Linie van Cantelmo* aan toevoegde. Deze verdedigingswerken schijnen resultaten te hebben opgeleverd, van contributies was sindsdien geen sprake meer, en met uitzondering van enkele schermutselingen was het ook uit met Staatse charges vanuit Sluis.

En ten slotte, hoe dachten de Spaanse beleidsmakers over de kwestie? Zeker is dat de top van het Spaanse leger niet stond te popelen om Sluis te belegeren. Spínola had reeds in 1607 te kennen gegeven dat een herovering van de stad problematisch werd gezien de maatregelen die de vijand ter verdediging van de plaats had getroffen.³⁴ Met uitzondering van een beperkt offensief in het najaar van 1621 werden Cadzand en Sluis nauwelijks door het Spaanse leger verontrust. Spínola had duidelijk andere prioriteiten, Gulik en Bergen op Zoom in 1622, en vervolgens Breda, wat een uiterste krachtingspanning vergde. Nadien schakelde het Spaanse leger over op het defensief, wat niet kon verhinderen dat de Republiek in 1629 Wesel en 's-Hertogenbosch veroverde en in 1632 Venlo, Roermond, Straelen, Sittard en Maastricht kon binnenhalen. Het zwaartepunt van de strijd tegen de Republiek verlegde zich hierdoor naar het noordoosten van de Zuidelijke Nederlanden. Dat blijkt ook uit de orders die de kardinaal-infant don Fernando de Austria ontving, de nieuwe landvoogd van de Spaanse Nederlanden, die eind 1634 zijn ambt opnam. Vóór alles moest hij zien Maastricht en omstreken weer onder controle te krijgen, want dat was de voorwaarde om de Republiek vanuit het oosten te kunnen belagen.³⁵ Enkel in 1637, wanneer het Staatse leger het beleg voor Breda had geslagen, suggereerde Filips IV dat men misschien van de gelegenheid gebruik kon maken om Cadzand te heroveren, al is het nog maar de vraag of iemand daar nog enig geloof aan hechtte.³⁶ De kardinaal-infant antwoordde hem dat een aanval op Sluis volstrekt onmogelijk was, want het was zeker dat een belegering van de stad zou uitdraaien op 'een tweede Oostende'; voor een aanval op Cadzand was een leger nodig van minstens 12.000 soldaten, maar dat was, en de kardinaal-infant wist waarover hij het had, 'in de huidige omstandigheden een onhaalbare kaart'.³⁷ Het Spaanse leger in de Nederlanden had sinds 1635 immers niet alleen te strijden tegen de Republiek, maar ook tegen Frankrijk. In deze tweefrontenoorlog kon van enig offensief geen sprake meer zijn. Het was redden wat er nog te redden viel.

Tot wellicht niet onverdeelde maar zeker *grote* opluchting van Filips IV verloor de Vrede van Munster Spanje alvast van één vijand, zodat alles kon worden ingezet tegen Frankrijk. De krijgsvieringen tussen Noord en Zuid hielden op. Ter gelegenheid van 'het publiceren van den peijs met de Hollanders' beslisten de Staten van Vlaanderen 'te slechten ende vercoopen de forten tusschen Ghendt, Antwerpen ende Brugghe ende omtrent Sluijs'.³⁸ Het uiterste noordwesten van het graafschap Vlaanderen hield op een langgerekte frontzone te zijn. Het leven hernam er zijn gewone gang, op het ritme van eb en vloed.

Literatuur

- Boterberge R. en T. Colom Aguilar, 'Brugge in 1631 bedreigd en bezet'. *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Émulation te Brugge* 115 (1978).
- Bruylandt, B., *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent) 2000.
- Cruyningen, P.J. van, 'De wederopbouw van Het Vrije van Sluis, 1605-1660'. *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen* 32 (2004).
- Deursen, A.Th. van, *Maurits van Nassau. De winnaar die faalde*. Amsterdam 2000.
- Dhondt, J., *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen II, 1631-1656*. Brussel 1941.
- Israel, J.I., *The Dutch Republic and the Hispanic World*. Oxford 1982.
- Kruijf, T. de, 'Grensgebied en buffer. De verdediging van West-Zeeuws-Vlaanderen in de tijd van de Republiek'. *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen* 32 (2004).
- Lombaerde, P., 'De stad Oostende en de nieuwe gebastioneerde versterkingswijzen in de Nederlanden'. In: W. Thomas (ed.), *De val van het nieuwe Troje. Het beleg van Oostende, 1601-1604*. Leuven, 2004.
- Lonchay H., J. Cuvelier en J. Lefèvre, *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*. Brussel 1923-1937, 6 dln.
- Louant, A., *Correspondance d'Ottavio Mirto Frangipani, premier nonce de Flandre (1596-1606)*. Brussel 1942, III/2.
- Maddens, N., *De financiële organisatie der Staten van Vlaanderen (1588-1621)*. Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KU Leuven) 1957.
- Meester, B. de, *Correspondance du nonce Giovanni-Francesco Guidi di Bagno (1621-1627)*. I, Brussel 1938.
- D. de Vries (ed.), *Oostende verloren, Sluis gewonnen, 1604. Een kroniek in kaarten*. Leiden 2004.
- Rodríguez Villa, A., *Ambrosio Spínola, primer marqués de los Balbases*. Madrid 1904.
- Vandemeerssche, B., *De politieke rol van de Staten van Vlaanderen (1620-1648)*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent) 2004.
- Van Houtte, H., *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen, dl. I (1580-1583 en 1614-1631)*. Brussel 1936.
- Van Meerbeeck, L., *Correspondance des nonces Gesualdo, Morra, Sanseverino avec la Secrétairerie d'État pontificale (1615-1621)*. Brussel 1937.
- Vermeir, R., *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*. Maastricht 2001.
- Vermeir, R., 'Oorlogsvloeck en Vredens Zegen. Madrid, Brussel en de Zuid-Nederlandse Staten over oorlog en vrede met de Republiek, 1621-1648'. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115 (2000).
- Waddington, A., *La République des Provinces-Unies, la France et les Pays-Bas espagnols de 1630 à 1650*. Parijs 1895.

Noten

- 1 Zie over de bedoerhandelingen tussen de aartshertogen en de Staten van Vlaanderen: B. Bruylandt, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, 81 en volgende.
- 2 A.Th. van Deursen, *Maurits van Nassau*, 194-196.
- 3 Zie de bijdrage van S. Groenveld in dit jaarboek.
- 4 Frangipani aan Aldobrandini, 5 januari 1605; A. Louant, *Correspondance*, 505-506.
- 5 Om de dreiging af te wenden stemden de Geestelijkheid en de Vier Leden van Vlaanderen zonder discussie in met een spoedpropositie van de aartshertogen waarin die Vlaanderen een bede van 300.000 gulden vroegen voor de 'repulsie van de vijant eerst int eylandt van Cadsant ghecommen den 25sten april 1604 en daernaer voorts ghegaen'; Rijksarchief Gent, Staten van Vlaanderen, Resolutieboeken van de Staten van Vlaanderen, nr. 109 (3 juni 1602-4 november 1604), f. 93-95.
- 6 Aartshertog Albert aan don Rodrigo Niño y Lasso, 26 augustus 1604; H. Lonchay, J. Cuvelier en J. Lefèvre, *Correspondance*, I, 197.
- 7 Zie o.m. het verslag van de Madrileense *Junta de Estado* d.d. 16 september 1604; H. Lonchay, J. Cuvelier en J. Lefèvre, *Correspondance*, I, 200-201.
- 8 Sommigen waren zelfs van mening dat de vrede meteen gesloten zou zijn, ware het niet dat de Republiek zich had meester gemaakt van Sluis. Frangipani aan Aldobrandini, 24 september 1604; A. Louant, *Correspondance*, 492.
- 9 Beide auteurs worden geciteerd in *Oostende verloren*, 73-74.
- 10 Frangipani aan Aldobrandini, 27 augustus 1604; A. Louant, *Correspondance*, 485-487.
- 11 Frangipani aan Aldobrandini, 5 januari 1605; A. Louant, *Correspondance*, 505-506.
- 12 P. Lombaerde, 'De stad Oostende', 56.
- 13 B. Bruylandt, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, 87-88.
- 14 N. Maddens, *De financiële organisatie*, 168.
- 15 Frangipani aan Borghese, 28 april 1606; A. Louant, *Correspondance*, 593.
- 16 Frangipani aan Borghese, 17 juni 1606; A. Louant, *Correspondance*, 600.
- 17 Nuntius Morra aan Borghese, 5 mei 1618; L. Van Meerbeeck, *Correspondance*, 270.
- 18 B. Vandemeerssche, *De politieke rol*, 28.
- 19 Isabella aan Filips IV, 22 september en 29 november 1621; H. Lonchay, J. Cuvelier en J. Lefèvre, *Correspondance*, 37 en 49.
- 20 *Oostende verloren*, 158-159.
- 21 B. de Meester, *Correspondance*, 170; Isabella aan Filips IV, 17 december 1621; H. Lonchay, J. Cuvelier en J. Lefèvre, *Correspondance*, I, 53.
- 22 De secretaris van de Brusselse nuntiatuur Crisogono Flacchio aan Ludovisi, 29 mei 1621; B. de Meester, *Correspondance*, 11. De jaren nadien schijnen de gedwongen contributies sterk te zijn teruggevallen; cf. T. de Kruijf, 'Grensgebied en buffer', 149-174. Dit neemt niet weg dat Staatse legerbenden ook nadien nog invallen ondernamen in het noorden van Vlaanderen en daarbij gevangenen maakten met het oog op het eisen van losgeld. Zo stuurden de Staten van Vlaanderen in 1635 een delegatie richting Sluis en Aardenburg om te horen hoeveel het zou kosten om enkele gegijzelde pachters vrij te kopen (J. Dhondt, *Tafels*, 140).
- 23 Zie ook P.J. van Cruyningen, 'De wederopbouw', 215 en volgende.
- 24 R. Boterberge en T. Colom Aguilar, 'Brugge in 1631', 83-102.
- 25 RAG, Staten van Vlaanderen, Resolutieboeken nr. 126, f. 258v-260 (9 juli 1633). B. Vandemeerssche, *De politieke rol*, 12.
- 26 J.I. Israel, *The Dutch Republic*, 262; A. Waddington, *La République*, 321-324 en 328-329; R. Vermeir, *In staat van oorlog*, 287.
- 27 R. Vermeir, 'Oorlogsvloeck', 1-32.

- 28 'Proposicion que hicieron a Su Alteza en nombre de las provincias de Flandes el arçobispo de Malinas y duque de Ariscot, por fin del año o principios de 1630' (British Library, Add. 14.007, f. 427-428).
- 29 Bagno aan Ludovisi, 25 september 1621; B. de Meester, *Correspondance*, 75.
- 30 B. Vandemeerssche, *De politieke rol*, 29-30.
- 31 H. van Houtte, *Tafels*, 87.
- 32 B. Vandemeerssche, *De politieke rol*, 68-69.
- 33 Spinola aan Filips IV, 15 november 1626 (gepubliceerd in A. Rodríguez Villa, *Ambrosio Spínola*, 452-453).
- 34 Spinola aan Filips IV, 3 februari 1607 (gepubliceerd in A. Rodríguez Villa, *Ambrosio Spínola*, 154-156).
- 35 Filips IV aan don Fernando, 9 november 1634 (BL Add. 14.007, f. 49-51); Filips IV aan don Fernando, 20 november 1634 (Algemeen Rijksarchief Brussel, Secretarie van State en Oorlog nr. 211, f. 136-144 v.).
- 36 Filips IV aan don Fernando, 18 augustus 1637 (Algemeen Rijksarchief Brussel, Secretarie van State en Oorlog nr. 216, f. 462-463v.).
- 37 Don Fernando aan Filips IV, 7 oktober 1639 (BL. Add. 14.007, f. 75v-79v.).
- 38 Resolutie van de Staten van Vlaanderen d.d. 5 oktober 1648; J. Dhondt, *Tafels*, 678.

'Tot uysterste ruïne ende verderf van de
Coninck van Hispanien'.
Een ambitieus aanvalsplan tot aantasting van
de Spaanse hegemonie in West-Indië van Jan
de Moor (circa 1577-1644), burgemeester van
Vlissingen en bewindhebber van de West-
Indische Compagnie (circa 1630)

Ivo van Loo